

ks. dr hab. Paweł Rabczyński, prof. UWM
Wydział Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie
Katedra Teologii Fundamentalnej, Dogmatycznej i Nauk Biblijnych

Recenzja rozprawy doktorskiej

ks. mgra lic. Piotra Wachowskiego

pt. *Soborowa wizja Kościoła jako communio na przykładzie życia i duszpasterskiej posługi księdza Zygmunta Trybowskiego,*

napisanej pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Jana Perszona,

Toruń 2023, ss. 435 (komputeropis)

1. Tło, aktualność i waga tematyki pracy

Nie po raz pierwszy na rynku wydawniczym ukazuje się polskie tłumaczenie książki francuskiej profesor filozofii politycznej Chantal Delsol (ur. 1947), która porusza czytelnika wnikliwością swych dociekań, ale także wymownym przesłaniem, ocierającym się o nurt literacki, który dla współczesnych, wrażliwych chrześcijan może wydawać się „proroctwem zagłady”. Tak było w przypadku pozycji zatytułowanej *Zmierzch uniwersalności. Postmodernistyczny Zachód i jego oponenti, globalny konflikt paradygmatów* (tłum. Krystyna Belaid, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 2022), tak jest i w tym roku, kiedy ukazała się jej książka *Koniec świata chrześcijańskiego. Inwersja normatywna i nowa era* (tłum. Piotr Napiwodzki, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2023). Członkini Akademii Nauk Moralnych i Politycznych w Paryżu przekonuje, że chrześcijaństwo (może należałoby raczej powiedzieć: cywilizacja chrześcijańska lub kultura chrześcijańska) od dwóch wieków znajduje się w stanie permanentnej agonii; Kościół jest coraz częściej postrzegany jako przestarzała instytucja, a współcześni wyznawcy Chrystusa skazani są na bycie „żołnierzami w przegranej wojnie”. Uważnie obserwując rzeczywistość eklezyjalną w Polsce i Europie Zachodniej trudno nie zgodzić się z większością analiz i diagnoz Delsol. Nie mniej jednak kryzys cywilizacji (kultury) chrześcijańskiej i radykalne odrzucanie wartości, które przekazywała przez wieki, nie oznacza kresu samego chrześcijaństwa, które jest religią objawioną i zawsze „nową”, skierowaną ku przyszłości, zogniskowaną na zbawczym

spotkaniu z Chrystusem, potrafiącą „odnaleźć się” w każdym, nawet najtrudniejszych dla niej czasach, kiedy postępuje sekularyzacja i zanika wrażliwość na *sacrum*, kiedy rozwija się „kultura tymczasowości” (Franciszek), zdominowana przez głęboki indywidualizm oraz silny relatywizm praktyczny, a także materializm i konsumpcjonizm.

Dysertacja ks. mgra lic. Piotra Wachowskiego, pt. *Soborowa wizja Kościoła jako communio na przykładzie życia i duszpasterskiej posługi księdza Zygmunta Trybowskiego* potwierdza – w swych tezach i ogólnej wymowie – żywotność i aktualność chrześcijańskiego orędzia także dziś, mimo że ewangeliczne wzorce postępowania obecnie przestały być dla wielu decydującym punktem odniesienia. Recenzowana praca doktorska doskonale wpisuje się w problematykę współczesnej apologii chrześcijaństwa i Kościoła rozumianego jako *communio*.

Już w 1985 r. ówczesny prefekt Kongregacji Nauki Wiary (od 2022 r. Dykasteria Nauki Wiary) kard. Josph Ratzinger w głośnym *Raporcie o stanie wiary* stwierdził: „Apologia chrześcijaństwa mogłaby oprzeć się tylko na dwu argumentach: Świętych, których wyłonił Kościół, i *Sztuce*, która wyrasta z jego wnętrza. Bóg staje się nam bliższy, kiedy patrzymy na wspaniałość świętości i na sztukę płynącą z wnętrza wspólnoty wierzących” (*Raport o stanie wiary: z ks. kardynałem Josephem Ratzingerem rozmawia Vittorio Messori*, tłum. Zyta Oryszyn, Jan Chrapek, Warszawa-Struga: Wydawnictwo Michalineum, 1986, s. 111). Tematyka rozprawy – soborowa wizja Kościoła jako *communio* – jest aktualna i niezwykle ważna dla ukazywania wiarygodności Objawienia chrześcijańskiego, ponieważ wspólnota eklezjalna jest z jednej strony rzeczywistością objawioną, a z drugiej – tradentem (przekazicielem) tegoż Objawienia. Tym bardziej, że autor dysertacji nie ograniczył się w swej pracy badawczej do wiedzy teoretycznej, choć oczywiście ona jest konstytutywna dla praktycznych rozwiązań, lecz ukazał Kościół–Wspólnotę urzeczywistniającą się w życiu i duszpasterskiej posłudze niezwykłego świadka wiary – ks. Zygmunta Trybowskiego (1937-2002).

Doktorant podjął się trudnego zadania. Starał się odnaleźć i pokazać w bogatej osobowości i działaniach ks. Trybowskiego główną ideę eklezjologiczną II Soboru Watykańskiego – Kościół jako *communio*, a nawet ukazać ją jako *antidotum* na postępującą sekularyzację i obojętność religijną. Cel swój osiągnął. Uwiarygodnił konieczność pojmowania parafii jako wspólnoty wspólnot. Zapoznając się z treścią rozprawy doktorskiej odnosi się wrażenie, że wybór wskazanej tematyki pracy był podyktowany zaangażowaniem

pastoralnym ks. Wachowskiego i już zaowocował w jego życiu niezwykle przygodą intelektualną.

W swej dysertacji Doktorant pokazał, że praktyka posługiwania kapłańskiego wynika (i powinna wynikać) nie tylko z teologicznego namysłu nad szybko zmieniającą się rzeczywistością i z umiejętności odczytywania znaków czasu, lecz także z rozwijanych naturalnych zdolności i nadprzyrodzonych cnót duszpasterza, które są niezbędne do owocnego podejmowania zadań we wspólnocie eklezjalnej. Budowanie Kościoła–Komunii Osób wymaga od prezbiterów stałej formacji na wszystkich płaszczyznach kapłańskiego życia, tak, aby rozwijać w sobie miłość pasterską, czego przykładem jest osoba i dzieło ks. Zygmunta Trybowskiego.

2. Ocena struktury pracy

Zasadniczy trzon rozprawy doktorskiej ks. mgra lic. Piotra Wachowskiego składa się z dwóch części. Pierwsza została zatytułowana *Ksiądz Trybowski – człowiek wiary i czynu*, a druga – *W służbie Kościoła – Komunii*.

Pierwsza partia materiału prezentowanego czytelnikowi zawiera cztery rozdziały: I. *Z Luzina w świat*, II. *Droga kapłańska*, III. *Probostwo w Siemoniu*, IV. *Misja w Bydgoszczy*. Jak stwierdza sam Doktorant, ma ona charakter biograficzny i kronikarski (s. 15). Przedstawia historię życia ks. Trybowskiego, uwypukla jego dojrzewanie do kapłaństwa i posługę duszpasterską.

Druga część dysertacji została również podzielona na cztery rozdziały: I. *Marksistowski kolektywizm w opozycji do chrześcijańskiego personalizmu*, II. *Odnowiona – komunijna – wizja Kościoła po Vaticanum II, czyli eklezjologia communio*, III. *Proboszcz Trybowski w służbie komunii*, IV. *Wspólnoty, ruchy i grupy formacyjne jako przejaw eklezjalnej komunii*. W drugim segmencie pracy Autor świadomie odszedł od ujęcia chronologicznego na rzecz problemowego układu zagadnień. Prezentuje w niej „analizę teologicznej recepcji eklezjologii Vaticanum II, zwłaszcza w – dojrzewającej już po Soborze – koncepcji Kościoła jako *communio*” (s. 16).

W poszczególnych rozdziałach recenzowanej pracy doktorskiej wyróżniono podrozdziały i paragrafy. Są one wewnętrznie ze sobą powiązane w ramach części. Każdy rozdział posiada wprowadzenie i podsumowanie. Ogólnie należy stwierdzić, że struktura rozprawy jest adekwatna do przyjętej tematyki i zgodna z jej założeniami zaprezentowanymi

przez Autora we *Wstępie*. Jednak budzi ona pewne wątpliwości. Już sam Doktorant stwierdza, że „przyjęty w rozprawie podział na części i rozdziały jest niedoskonały. Wybrane rozwiązanie, choć dyskusyjne (podział na część chronologiczną i problemową) pozwala jednak na ‘wyjście’ poza schemat biograficzny. Życie głównego ‘bohatera’ ewokuje bowiem – i to bardzo wyraźnie – kwestie, które w jego posłudze miały znaczenie zasadnicze. Chodzi przede wszystkim o realizowaną przez księdza Trybowskiego cierpliwie i skutecznie eklezjologię komunii. Dlatego – być może z uszczerbkiem dla klarowności narracji – zdecydowano się na szersze podjęcie tej problematyki w części II” (s. 15). Szkoda, że Doktorant zrezygnował z jednego kryterium konstrukcyjnego i – co za tym idzie – z jednej zasady metodologicznej. Konsekwencją takiego sposobu postępowania jest brak rozłączności treści w przyjętych częściach pracy. Narracja historyczna (biograficzna, kronikarska) przenika do modułu problemowego, co jest w pewnym sensie nieuniknione, i skutkuje powtórzeniami. Określona w temacie rozprawy tematyka domaga się kompozycji problemowej, gdzie struktura kolejnych rozdziałów prowadzi do stopniowego rozwiązania tytułowego problemu. W takim ujęciu historia życia ks. Trybowskiego, jego osobowość i dokonania, byłyby egzemplifikacją danego zagadnienia teologicznego.

Spis treści rozprawy został umieszczony na jej początku (s. 3-6). Zasadniczy trzon pracy jest poprzedzony *Wykazem skrótów* i *Wstępem*, natomiast znajduje swoje dopełnienie w *Zakończeniu*, *Aneksie* i *Bibliografii*. Na końcu dzieła Autor umieścił streszczenie w języku polskim i angielskim.

Wstęp dysertacji został skonstruowany poprawnie. Doktorant rozpoczął od nakreślenia tła podejmowanej problematyki (nauczanie II Soboru Watykańskiego i jego recepcja), ukazał aktualność i wagę tematu, osadził postać ks. Trybowskiego w soborowej wizji Kościoła–Wspólnoty.

Przedstawienia problemu badawczego dysertacji Autor dokonał poprzez sformułowanie głównej tezy pracy: „Można więc wysunąć hipotezę, że życie i dzieło księdza Zygmunta Trybowskiego w zasadniczych kwestiach nakreśliły doktryna i duch II Soboru Watykańskiego. Przepojony miłością pasterz nie bał się uświęcać siebie i innych stosując wszystkie środki zbawienia (oraz idee pastoralne) wyeksponowane w dokumentach Magisterium” (s. 15).

Następnie ks. Wachowski wyjaśnił zagadnienia poruszane w dwu częściach rozprawy oraz omówił jej źródła. Należą do nich, poza dokumentami Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, przede wszystkim zbiory pozyskane przez Doktoranta podczas kwerendy w archiwach

kościelnych (Archiwum Diecezji Pelplińskiej, Archiwum Archidiecezji Gnieźnieńskiej, Archiwum Parafii pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Siemoniu, Archiwum Parafii pw. Matki Bożej Królowej Męczenników w Bydgoszczy) oraz dokumenty Instytutu Pamięci Narodowej zgromadzone w Delegaturze w Bydgoszczy, a także fotografie, pisma, druki, ulotki, pamiątki osobiste, uzyskane od osób prywatnych. Drugą ważną grupę materiału źródłowego stanowią rozmowy, wywiady i świadectwa, spisane przez Doktoranta podczas osobistych spotkań z osobami, które znały ks. Trybowskiego (łącznie 88 osób). Trzeci dział źródłowy obejmuje opracowania filozoficzne i teologiczne dotyczące Kościoła pojmowanego jako *communio* (s. 18).

W dalszej części *Wstępu* Autor dysertacji opisał zastosowane w niej metody badawcze. Ich dobór został podyktowany zebraniem materiałem źródłowym oraz przyjętą konstrukcją: „W pracy zastosowano kilka, uznanych w rozprawach teologicznych, metod. Na etapie gromadzenia materiałów były to: metoda zbierania, archiwizowania i analizy źródeł piśmiennych, dokumentów i fotografii oraz metoda ankiety–wywiadu. W procesie pisania rozprawy użyto natomiast metody analizy, krytyki i interpretacji piśmiennictwa (czyli metody analityczno-syntetycznej) oraz metody historycznej i porównawczej” (s. 18).

Wstęp dysertacji został zakończony partią hagiologiczną, która stanowi – choć nie wprost – zachętę do rozpoczęcia procesu beatyfikacyjnego ks. Trybowskiego. Doktorant określa go „heroicznym świadkiem Chrystusa” (takim jak ks. Franciszek Blachnicki), „kapłanem o dojrzałej osobowości”, „zachwyconym Chrystusem”, „promieniującym mądrością i dobrocią na wszystkich”, „mądrym przewodnikiem i ofiarnym duszpasterzem”, „święcie żyjącym kapłanem”, który „na każdym kroku z ufnością wypowiadał: ‘Nadszedł czas laikatu! Ducha nie gaście!’”. Życie i dzieło proboszcza bydgoskiej parafii zostało nazwane „eklezyjalnym fenomenem”, a jego „styl duszpasterski” określony jako „proroczy”. Budowanie parafii jako „wspólnoty wspólnot”, położenie nacisku na permanentną formację dzieci, młodzieży i dorosłych, a także stałe pobudzanie parafian do współodpowiedzialności za misję i samourzeczywistnianie się Kościoła skutecznie przeciwstawiło się – zdaniem Autora pracy doktorskiej – prądom laicyzacyjnym (s. 19).

W *Zakończeniu* dysertacji Doktorant zebrał wyniki swoich badań osiągnięte w poszczególnych rozdziałach. Podsumował kontekst historyczny i kulturowy, w którym żył i posługiwał ks. Zygmunt Trybowski. Zwrócił uwagę na współczesne zagrożenia w przekazywaniu wiary, m.in. ideowy nihilizm, zakwestionowanie tradycyjnych wartości,

zanegowanie chrześcijańskiej wizji człowieka, niezdolność do nawiązywania głębszych relacji międzyludzkich, kryzys małżeństwa i rodziny, indywidualizm. Jak słusznie zauważa Autor rozprawy, są one charakterystyczne dla społeczeństwa postmodernistycznego i informacyjnego. Wymienione powyżej prądy ideowe, zjawiska i tendencje sprzyjają dechrystianizacji (s. 305-307).

Za konkluzję końcową dysertacji można uznać dwa stwierdzenia Doktoranta:

1) „'Kościół księdza Trybowskiego' konkretyzuje się w postaci pielęgnowania najgłębiej pojętej *koinonia*: w ruchach kościelnych i nowych wspólnotach, które – przez wybranych ludzi – wzbudza Duch Ojca i Syna. Niewątpliwie, podstawą rozumianej przez tego kapłana eklezjalnej komunii były zrzeczenia wiernych. To one były i nadal będą dla Kościoła źródłem witalności i rozwoju. Chronią go przed 'nadmierną instytucjonalizacją i skostnieniem'” (s. 308);

2) Historia parafii pw. Matki Boskiej Królowej Męczenników w Bydgoszczy i całe życie jej założyciela są zapisem wspólnotowego modelu Kościoła i formacji do dojrzałego chrześcijaństwa. Należy żywić nadzieję, że w dzisiejszych czasach model ten zachowuje aktualność, wzywa do *aggiornamento* i pozostaje impulsem do rozwoju Kościoła *dziś i jutro*” (s. 312).

Podobnie jak we *Wstępie*, również w *Zakończeniu* dysertacji Autor zawarł pewne wątki hagiologiczne. Podkreślił, że ks. Trybowski „prezentował połączoną osobowość mistyka (człowieka głębokiej pobożności: eucharystycznej i maryjnej, ofiary i pokuty) z charyzmatycznym przywódcą [...]. We wszystkich poczynaniach był chrystocentryczny. Wzorcem oddania i zawierzenia była dla niego Maryja. Ksiądz Trybowski to człowiek zharmonizowanych cnót pokory i opanowania z niespożytą energią i witalnością – wszystko dla wytrwałego budowania eklezjologii *communio*” (s. 312).

Szkoda, że w *Zakończeniu* swej pracy Autor nie przedstawił, choćby w zarysie, perspektyw i kierunków dalszych badań związanych z tematyką dysertacji. Niepotrzebnie w tej części pracy doktorskiej pojawiły się przypisy, które zawierają nowe przytoczenia źródłowe, nieobecne w treści rozdziałów. Takie postępowanie zaburza jasność wyводу oraz obniża adekwatność i kompletność wniosków.

Korpus dysertacji został ubogacony dość obszernym *Aneksem* (s. 317-411), w którym znalazły się osobiste dokumenty ks. Zygmunta Trybowskiego (świadcstwo dojrzałości, prace pisemne alumna i prezbitera, dekrety i nominacje, pocztówka z życzeniami świątecznymi),

korrespondencja mieszkańców parafii Siemoń z biskupem Marianem Przykuckim, wykaz współpracowników (księży i sióstr zakonnych) proboszcza Trybowskiego w parafii bydgoskiej, Słowo powizytacyjne arcybiskupa metropolity gnieźnieńskiego Henryka Muszyńskiego z 14 lipca 1995 r., zdjęcie obrazu Chrystusa znad łóżka ks. Trybowskiego, prośba o jego pochówek przy kościele, fotokopie testamentu, nadesłane telegramy kondolencyjne, mowy pogrzebowe, wspomnienia o ks. Trybowskim z Księgi kondolencyjnej, wydrukowane w miesięczniku parafialnym „Na ościęż” wybrane homilie i kazania ks. Zygmunta, wspomnienia o ks. Trybowskim na podstawie przeprowadzonych wywiadów, fotokopie odręcznie sporządzonych fiszek i pomocy homiletycznych, a także zdjęcie jednej ze stron zeszytu intencji mszalnych, który przez całe życie skrupulatnie prowadził ks. Zygmunt. Wymienione w *Aneksie* pozycje posłużyły Doktorantowi jako cenny materiał źródłowy. Świadczą one nie tylko o życiu i działalności ks. Trybowskiego, ale również o rzetelności badawczej Autora dysertacji i ogromie wykonanej przez niego pracy.

Bibliografia rozprawy została podzielona na cztery części: I. *Źródła*, II. *Literatura przedmiotu*, III. *Literatura pomocnicza – periodyki*, IV. *Adresy stron internetowych*. Na uznanie zasługuje kwerenda archiwalna dokonana przez Doktoranta oraz przeprowadzone wywiady i zebrane świadectwa osób o ks. Trybowskim w liczbie pięćdziesięciu dwóch. Wykorzystany w pracy materiał źródłowy może zostać spożytkowany przy ewentualnym procesie beatyfikacyjnym bydgoskiego proboszcza. Zaprezentowana bibliografia jest w zasadzie kompletna, a zapisy poszczególnych pozycji nie budzą zastrzeżeń. W źródłach rozprawy zabrakło Pisma Świętego, a jest ono przecież podstawowym i centralnym miejscem poznania teologicznego.

Trzeba jednak zauważyć, że wiele pozycji zamieszczonych przez Autora w części II. *Literatura przedmiotu* i III. *Literatura pomocnicza – periodyki*, należy do źródeł dysertacji i powinno się tam znaleźć. Sam Doktorant pisze we *Wstępie*, że podstawą źródłową rozprawy są trzy zasadnicze „zbiory”: 1) dokumenty archiwalne, dotyczące życia i działalności ks. Trybowskiego, 2) materiał pozyskany podczas osobistych spotkań i wywiadów, także dotyczący ks. Trybowskiego, 3) literatura przedmiotu, a więc traktująca o Kościele jako Wspólnocie (s. 18). Ponadto w dziale II. *Literatura przedmiotu* Autor omyłkowo zamieścił zbiór katechez Jana Pawła II pt. *Wierzę w Kościół*. Watykan 1996 (poz. 28). Powinien on się znaleźć w: I. *Źródła*. B. *Dokumenty papieskie*. Co najmniej dyskusyjne jest rozdzielenie *Dokumentów Urzędu Nauczycielskiego Kościoła* i *Dokumentów papieskich*. W spisie

bibliograficznym brakuje dwóch ważnych pozycji. Pierwszą jest *Relatio finalis* II Nadzwyczajnego Zgromadzenia Generalnego Synodu Biskupów z 1985 r. (wyd. polskie: Nadzwyczajny Synod Biskupów, *Kościół kierowany przez Słowo Boże sprawuje tajemnice Chrystusa dla zbawienia świata*, Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1986), a drugą – praca zbiorowa pt. *Communio w chrześcijańskiej refleksji o Kościele*, pod redakcją ks. Andrzeja Czai i Marka Marczewskiego (Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2004). Wyrażna promocja eklezjologii *communio* rozpoczęła się od wspomnianego synodu, który zakwestionował zbyt socjologiczne pojmowanie Kościoła jako Ludu Bożego i wskazał na ideę komunii jako centralną i podstawową dla wszystkich dokumentów II Soboru Watykańskiego, co ma również swoje przełożenie na miejsce i rolę, jaką pełnią świeccy w Kościele.

3. Ocena merytorycznej strony pracy

Recenzowana rozprawa stanowi wartościowe, dobrze osadzone w materiale źródłowym, opracowanie, ukazujące soborową wizję Kościoła jako *communio* na przykładzie życia i duszpasterskiej posługi księdza Zygmunta Trybowskiego, zarówno na płaszczyźnie historycznej (I część dysertacji) i teologicznej (II część dysertacji). W recenzowanej pracy zastosowano więc metody właściwe dla nauk humanistycznych i nauk teologicznych, choć dla spójności pracy i prezentacji omawianej problematyki odpowiedniejszą wydaje się metoda historyczno-syntetyczna, stosowana w eklezjologii fundamentalnej, co wymagałoby oczywiście zmiany kompozycji na problemową (o czym już wspomniano powyżej).

W I części dysertacji Doktorant przedstawił postać ks. Zygmunta Trybowskiego jako człowieka głębokiej wiary i gorliwego duszpasterza, podejmującego codzienne obowiązki w duchu posłuszeństwa Bogu i władzy kościelnej. Autor rozprawy w sposób wszechstronny opisał dom rodzinny, dzieciństwo, edukację i młodość przyszłego kapłana. Słusznie zauważył, że osobowość i religijność ks. Zygmunta zostały w zasadniczy sposób ukształtowane przez świadectwo życia rodziców i rodzeństwa, a także środowisko parafialne, na czele z charyzmatycznym proboszczem Luzina ks. kanonikiem Mieczysławem Sumińskim. Należy zgodzić się z wnioskiem Doktoranta, iż to właśnie od tego kapłana Zygmunt „uczył się sumiennego wypełniania obowiązków, nieustępliwości wobec napotykaných trudności i niepowodzeń oraz męstwa w obliczu cierpienia. [...] Rodzinny

dom i parafia ukształtowały w nim osobowość człowieka niezłomnego. Cecha ta 'objawiła się' później w determinacji podczas budowy świątyń nowo erygowanych parafii oraz w męznym znoszeniu cierpień śmiertelnej choroby" (s. 183). Niewątpliwie wymienione przymioty ludzkie i nadprzyrodzone zostały utrwalone i rozwinięte podczas formacji seminaryjnej alumna Trybowskiego, dzięki wyteżonej pracy moderatorów Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie. Był to intensywny czas rozeznawania drogi powołania oraz wzrostu na płaszczyźnie ludzkiej, intelektualnej, duchowej, pastoralnej i eklezjalnej (s. 34). Należy zauważyć, że okres formacyjny Zygmunta do przyjęcia sakramentu święceń zbiegł się w Kościele powszechnym z czasem bezpośredniego przygotowania i początkiem obrad II Soboru Watykańskiego. Diakon Trybowski przyjął święcenia prezbiteratu już w czasie trwania soboru, 2 czerwca 1963 roku (na marginesie można dodać, że w tym roku obchodziłby 60. rocznicę święceń), a pełnił swą posługę w okresie ustalania, wdrażania i akomodacji do warunków polskich wytycznych Vaticanum II (s. 53).

Autor rozprawy doktorskiej słusznie podkreślił udział ks. Trybowskiego w formacji permanentnej prezbiterów, czego świadectwem było nie tylko składanie obowiązkowych egzaminów *pro cura*, lecz przede wszystkim podjęcie studiów zaocznych w Instytucie Teologii Pastoralnej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego oraz zainteresowanie i praktykowanie duchowości Unii Apostolskiej Duchowieństwa Najświętszego Serca Pana Jezusa (s. 66).

Doktorant w sposób kompetentny przedstawił drogę kapłańską ks. Trybowskiego, począwszy od posługi wikariuszowskiej w Goręczynie, Lutowie i Chełmży, poprzez probostwo w Siemoniu, aż do pełnego zaangażowania duszpasterskiego w parafii w Bydgoszczy-Fordonie, gdzie ks. Zygmunt ujawnił swoje talenty, wdrażając eklezjologię komunii, jako twórca parafii, jej budowniczy, administrator i duszpasterz. Najwięcej uwagi, co jest oczywiste, poświęcił Autor rozprawy posługiwaniu ks. Trybowskiego w tej ostatniej wspólnocie parafialnej.

Autor dysertacji słusznie uwypuklił znaczenie dla przyszłej posługi pastoralnej ks. Trybowskiego jego pracy wikariuszowskiej w parafii pw. Trójcy Świętej w Chełmży pod okiem doświadczonego proboszcza ks. infułata Alfonsa Groszkowskiego. Jak stwierdza Doktorant, „późniejszy styl życia kapłańskiego, relacje z wiernymi świeckimi, preferencja dla ruchów i grup duszpasterskich, umiejętność budowania kościoła z cegieł i Kościoła serc, były bez wątpienia owocem 'szkoły' księdza Groszkowskiego" (s. 54-55).

Zaletą tej części pracy jest ukazanie kontekstu historycznego posługi kapłańskiej ks. Trybowskiego, którą stanowiło niełatwe dla Kościoła w Polsce zmaganie się z zaplanowaną ateizacją społeczeństwa i usuwaniem przejawów życia religijnego z przestrzeni publicznej, prowadzone przez powojenne władze komunistyczne, a po 1989 roku – z ich następstwami. Możliwe to było dzięki wykorzystaniu bardzo dużej ilości materiału źródłowego, który w różnej formie został zawarty przez Autora w zasadniczej treści pracy oraz bogatych przypisach. W ten sposób, oprócz sylwetki ks. Trybowskiego i jego zaangażowania w budowanie eklezjalnej *communio*, czytelnik poznaje panoramę życia społecznego po II wojnie światowej, a także ważną część historii lokalnego Kościoła, jego uwarunkowania, zasady organizacyjne, model zaangażowania pastoralnego i życiorysy poszczególnych duszpasterzy.

W II części dysertacji Doktorant przedstawił główną problematykę dysertacji – urzeczywistnianie się Kościoła–Komunii w posłudze duszpasterskiej ks. Zygmunta Trybowskiego. Swoje dociekania rozpoczął od zagadnienia wprowadzającego, rzutującego na dalsze analizy – ukazania opozycji ideologii marksistowskiego kolektywizmu w stosunku do chrześcijańskiego personalizmu. Jak słusznie zauważył Autor dysertacji, najsłabszym ogniwem narzuconej przez komunistów ateizacji była ich koncepcja antropologiczna. „Dopracowana w XX wieku w postaci personalizmu doktryna o człowieku jako osobie, podkreśla nadrzędność osoby ludzkiej wobec uwarunkowań społeczno-ekonomicznych oraz historycznych, tak mocno przecenianych przez marksistów” (s. 210).

W kolejnym rozdziale pracy ks. Wachowski zarysował odnowioną (komunijną) wizję Kościoła po Vaticanum II, czyli eklezjologię *communio*. Porównał przedsoborowe określenia Kościoła z ujęciami zaproponowanymi w dokumentach II Soboru Watykańskiego. Korzystając z nauczania Jana Pawła II i koncepcji ks. Franciszka Blachnickiego przedstawił proces urzeczywistniania się Kościoła we wspólnocie oraz cechy i elementy konstytutywne ruchu eklezjalnego. Słusznie ważne miejsce w dociekaniach naukowych Doktoranta zajmuje tematyka miejsca i roli laikatu w ruchach kościelnych. Rzeczywiście eklezjologia komunii, zawarta *implicite* w nauczaniu soborowym, pozwoliła na nowo odczytać naturę i misję Kościoła.

Egzemplifikacją analiz i wniosków teoretycznych jest ukazane przez Doktoranta konkretne działanie ks. proboszcza Trybowskiego w służbie komunii. Zdaniem Autora dysertacji kluczowym zagadnieniem dla budowania Kościoła jako Wspólnoty, a parafii jako

wspólnoty wspólnot, jest prawidłowe rozumienie – w duchu *Vaticanum II* – relacji „wyświęceni szafarze – wierni świeccy”. Tylko współpraca pomiędzy tymi podmiotami daje wymierne owoce w postaci urzeczywistnienia eklezjalnej *communio* (s. 233-236).

Doktorant wymienił i kompetentnie opisał różne formy współpracy duchownych i świeckich podjęte przez ks. Trybowskiego w bydgoskiej parafii (Semik Parafialny, Społeczny Komitet Budowy Kalwarii Bydgoskiej „Golgoty XX wieku”, Misterium Męki Pańskiej w Fordońskiej Dolinie Śmierci, Dom Jubileuszowy Jana Pawła II, Dom Całodziennego Pobytu i Rehabilitacji dla Dzieci Specjalnej Miłości). Autorskie projekty omawianego proboszcza – zdaniem ks. Wachowskiego – w pełni odpowiadają na współczesne znaki czasu, a duszpasterstwo przez niego realizowane znajduje swoje uzasadnienie teologiczne w idei Kościoła rozumianego jako Wspólnota. Trzeba zgodzić się z Doktorantem, który konkluduje: „Analizując sposób zarządzania parafią przez księdza Zygmunta Trybowskiego, zauważyć można świadomą recepcję nauki Soboru Watykańskiego II w trosce o eklezjalną *communio*” (s. 249). „Tylko parafie działające jako dynamiczne wspólnoty mogą zatrzymać proces sekularyzacji” (s. 253).

W ostatnim rozdziale II części rozprawy Doktorant przedstawił czterdzieści wspólnot, ruchów i grup formacyjnych działających w parafii Matki Boskiej Królowej Męczenników w Bydgoszczy (Centrum Kultury Katolickiej „Wiatrak”; Poradnia Wsparcia i Pomocy Psychologicznej „Przystań”; Chór Parafialny „Fordonia”; Grupa Parafialna Czcieli Matki Boskiej Fatimskiej „Dąb”; Koło Misyjne; Towarzystwo Przyjaciół Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego; Neokatechumenat; Domowy Kościół – Oaza Rodzin; Katolickie Poradnictwo Rodzinne; Schola Dziecięca „Samemu Bogu”; Stowarzyszenie Wspierania Powołań; Żywy Różaniec Dorosłych i Dzieci; Duszpasterstwo Akademickie „Martyria”; Biuro Parafialne; Zespół Synodalny; Grupa Anonimowych Alkoholików „Zefir”; Młodzieżowy Zespół Muzyczny „Izrael”; Koło Przyjaciół Radia Maryja; Pracownicy Kościoła, tzw. Kościelni; Oaza Młodzieży Ruchu Światło-Życie; Parafialna Rada Duszpasterska; Liturgiczna Służba Ołtarza: Ministranci i Lektorzy; Stowarzyszenie Służby Charytatywnej im. bł. Urszuli Ledóchowskiej; Parafialna Straż Marszałkowska; Nadzwyczajni Szafarze Eucharystii; Zespół Muzyczny DA „Martyria”; Miesięcznik Parafialny „Na oścież”; Parafialny Oddział Akcji Katolickiej; Duszpasterstwo Osób Głuchoniemych; Apostolstwo Dobrej Śmierci; Towarzystwo Świętego Wojciecha; Odnowa w Duchu Świętym; Dziecięca Schola „Boże nutki”; Promienista grupa „Biało-żółta” Pieszej

Pielgrzymki na Jasną Górę; Akademicka Grupa „Przezroczysta” Diecezjalnej Pieszej Pielgrzymki na Jasną Górę; Wolontariat Młodzieży „GPS”; Duszpasterstwo Młodzieży „4DON4LORD”; Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży Akademickiej „Pokolenie”; Stowarzyszenie Młodzieży „Vestigium”). Są one przejawem aktywności laikatu, który podejmuje konkretne zadania ewangelizacyjne i charytatywne. Dokonał ich prezentacji w kluczu hermeneutycznym eklezjologii *communio*, realizowanej w duszpasterskiej pracy ks. proboszcza Trybowskiego. Podkreślił umiejętność współpracy proboszcza z wikariuszami i jego niezwykłą zdolność angażowania ich do podejmowania działań pastoralnych wśród wiernych świeckich. Uwypuklił, że ks. Trybowski nie tyle kierował parafianami, co towarzyszył im w pogłębianiu więzi z Chrystusem w Jego Kościele. W podsumowaniu rozdziału Autor rozprawy słusznie zauważył, że proboszcz bydgoskiej parafii podjął udaną próbę prowadzenia duszpasterstwa typu formacyjnego (wychowawczego), opartego na małych grupach, które następnie oddziaływały na pozostałych parafian. Ks. Trybowski realizował zasadę „masy przez elity, elity w służbie mas” (s. 303).

Treść zawarta w dwu częściach pracy w pełni wyczerpuje wskazaną w tytule dysertacji problematykę. Ukazuje ona soborową wizję Kościoła jako *communio* na przykładzie życia i duszpasterskiej posługi księdza Zygmunta Trybowskiego w sposób szczegółowy i kompletny, choć miejscami pojawiają się w niej powtórzenia, także w przytaczanym materiale źródłowym. Doktorant w sposób poprawny używa terminologii teologicznej i umiejętnie prowadzi tok rozumowania teoretycznego. Prawidłowo interpretuje źródła pracy i adekwatnie do potrzeb wykorzystuje literaturę pomocniczą. Umiejętnie formułuje własne sądy i wnioski.

Recenzowana praca doktorska nie zawiera błędów merytorycznych. Pojawiają się w niej, choć nieliczne, błędy rzeczowe. Wynikają one zapewne z pośpiechu przy redagowaniu rozprawy. Przykłady:

- na początku *Wstępu* dysertacji Doktorant datuje II Sobór Watykański na lata 1963-1965 (s. 11), po czym na tej samej stronie pojawia się poprawna data inauguracji soboru – 1962 rok;

- na s. 14 Autor podaje poprawnie lata życia ks. Trybowskiego 1937-2002, a na s. 21 błędnie rok urodzenia – 1936;

- na s. 199 Doktorant podaje niepełną nazwę związku zawodowego „Solidarność”, poprawna nazwa brzmi: Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”, a nie Niezależny Związek Zawodowy „Solidarność”;

- na s. 206 pojawia się niepoprawne pojęcie „liberalny liberalizm”, z kontekstu wynika, że Autorowi chodziło raczej o „liberalny indywidualizm”;

- na s. 282 i 283 Doktorant używa niepoprawnej nazwy „nadzwyczajni szafarze Eucharystii” zamiast „nadzwyczajni szafarze Komunii Świętej”.

Po usunięciu nielicznych błędów i ponownym przemyśleniu struktury pracy, co może skutkować zmianami w kompozycji całości (na rzecz ujęcia problemowego), dysertacja powinna zostać opublikowana.

4. Ocena formalnej strony pracy

Styl i język omawianej rozprawy jest poprawny, a miejscami nawet erudycyjny. Autor z łatwością, precyzyjnie i jasno formułuje myśli na piśmie. Dobór źródeł, literatury przedmiotu i literatury pomocniczej świadczy o bardzo dobrej znajomości zagadnień związanych z tematem pracy. Wykonanie przypisów, zamieszczonych fotokopii i konstrukcja *Aneksu* zasługuje na bardzo dobrą ocenę. Doktorant umiejętnie wskazuje na osobiste doświadczenia życiowe ks. Zygmunta Trybowskiego, które miały wpływ na jego pojmowanie Kościoła jako Komunii i realizację tej idei w działaniach duszpasterskich. Kompetentnie opisuje charakterystyczne dla eklezjologii *communio* elementy pasterskiego zaangażowania bydgoskiego proboszcza. Od strony formalnej praca jest napisana poprawnie i zasługuje na wysoką ocenę.

5. Pytania do dyskusji

Po zapoznaniu się z dysertacją stawiam dwa pytania do dyskusji i proszę Doktoranta o udzielenie na nie odpowiedzi podczas publicznej obrony.

1) W wielu miejscach pracy Doktorant wspomina o współczesnym kryzysie Kościoła. Należy jednak się zastanowić, czy mamy do czynienia z kryzysem Kościoła czy raczej kryzysem wiary? Podobnie, czy obecnie występuje kryzys powołań, czy raczej kryzys powołanych?

2) Autor dysertacji, w toku dociekań teologicznych, odwołuje się także do wypowiedzi papieża Franciszka. Co nauczanie obecnego papieża wnosi do soborowej eklezjologii *communio*?

6. Podsumowanie i wniosek końcowy

Recenzowana rozprawa jest oryginalnym opracowaniem soborowej wizji Kościoła jako *communio* na przykładzie życia i duszpasterskiej posługi księdza Zygmunta Trybowskiego. Stanowi ona pożądane uzupełnienie dotychczasowych publikacji eklezjologicznych. Autor ukazał obraz Kościoła–Wspólnoty opierając się na obszernym materiale źródłowym. Dysertacja jest przykładem aktualnej apologii chrześcijaństwa i Kościoła, ściśle powiązanej z problematyką wiarygodności współczesnych świadków Jezusa Chrystusa – prezbiterów, którzy nie tyle kierują i zarządzają Ludem Bożym, co umiejętnie towarzyszą mu w pielgrzymce wiary, pobudzając do własnego rozwoju i ewangelizacji.

Dysertacja została opracowana poprawnie, zarówno od strony merytorycznej jak i formalnej. Zawiera pewne niedoskonałości, wskazane w tej recenzji, co jednak nie umniejsza ewidentnych walorów pracy. Uwagi recenzenta mają pomóc Doktorantowi w dalszym doskonaleniu warsztatu naukowego i podejmowaniu nowych badań. Podsumowując stwierdzam, że omawiana rozprawa spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim i stawiam wniosek o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

ks. dr hab. Paweł Rabczyński, prof. UWM

Olsztyn, 21.06.2023 r.